

Water dat leven geeft

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Exodus 23, 1-17

Tweede Schriftlezing: Openbaring 22, 12-21

Schriftlezing Evangelie: Johannes 14, 15-21

Inleiding

Van de dichter J.H. Leopold zijn de regels: 'Wie in het bezit is, woont in het recht.' Maar hoe je met God omgaat kan in Israël niet los worden gezien van de omgang met de naaste. Zo gaat de aandacht voor God functioneren als een bron van ethiek. Zo komt Gods volk leefregels op het spoor, geen wetboek van strafrecht. Wanneer zij Gods levenmakende Geest verwachten, zijn zij, figuurlijk gesproken op zoek naar eeuwige waterbronnen.

Thema: Water dat leven geeft.

Gemeente van Christus, Rechtvaardigheid, iemand recht doen, gaat altijd om je hart. Dat is wonderlijk, want juist rechtvaardigheid is blind in de zin van zonder aanzien des persoons.¹ Tegelijk is het waar dat passie voor recht niet kan ontbreken, wil rechtvaardigheid voortbestaan en werkelijk functioneren. Teksten in het Oude Testament waarin uitwerking wordt gegeven aan gerechtigheid hebben vaak een, voor ons gevoel, nogal persoonlijke ondertoon. Jij wordt direct aangesproken. Het gaat om jouw opstelling. Jouw houding is van groot belang. Of je nu rechter bent, slachtoffer, dader, of getuige, als lid van het volk Israël wordt jij aangesproken op je rechtvaardigheidsgevoel voor het aangezicht van de Eeuwige. Die connectie speelt altijd op de achtergrond en is herkenbaar in de illustraties die worden gegeven.

Maar hoe doe je dat in de praktijk? Hoe houdt je dat vol? Hoe zorg je dat je die houding van rechtvaardig handelen niet gaandeweg verliest in de strijd om het bestaan. Immers, het wordt in deze harde wereld waarin iedereen vecht voor z'n hachje en z'n plekje onder de zon al snel dringen. Van tijd tot tijd worden we weer eens hard met onze neuzen op de feiten gedrukt. De beurs kent geen mededogen. Wat zwak is wordt kapotgemaakt, of het nu een onderneming is, een land of een munt. Niet winstgevendende bedrijven moeten verdwijnen, ook als daar iets gebeurt wat inhoudelijk goed is. Onze samenleving is steenrijk, maar binnen de kortste keren is Leiden in last en menen we allemaal heel erg tekort te komen. Onze, binnen het geheel van de wereldgeschiedenis, extreme welvaart is gebouwd op een heel smal richeltje.

Als de leerlingen van Jezus ons worden voorgesteld in afwachting van Gods Geest, staan zij op het punt te

gaan oogsten wat de Heer heeft gezaaid. Want zo mogen wij het zien. Hun zal de Geest der waarheid worden geschonken. Dat is niet de geest van hun gelijk, winst of succes. Helaas heeft de kerk later die fout wel gemaakt en gaandeweg zijn christenen zo overtuigd geraakt van hun gelijk en voorspoed gaan zien als een teken van God zegen, dat zij na verloop van tijd anderen het licht in de ogen niet langer hebben gegund. Het is niet die kant van de kerk die mij aanspreekt. Die zelfzuchtige houding berust op een tragisch misverstand. Maar Jezus heeft zijn leerlingen waarachtig niet zonder aanwijzingen, of zoals vaak figuurlijk wordt gezegd, als wezen, achtergelaten. Dat mogen ook wij vandaag bedenken op deze zondag tussen Hemelvaart en Pinksteren, de zogenaamde Wezenzondag. Het is de Geest der waarheid die de leerlingen in staat zal stellen in een wereld van sterfelijkheid Jezus te zien als de levende en representant van de eeuwige God. Dat gaat niet vanzelf. Het is de Geest der waarheid die getuigen van hen maakt, apostelen gezonden de liefde van Christus uit te stralen.

Juist bij de aanloop naar Pinksterfeest, het feest van de oogst, moet het gaan over Gods leefregels, niet als dorre of hardvochtige wetsteksten, maar als bronnen van leven, oprecht en fier. Daarom lasen wij vandaag uit Exodus 23, misschien wel tot verbazing van sommigen. Want het zijn geen gemakkelijke teksten en de wijze waarop ze schijnbaar lukraak onder elkaar staan heeft aanleiding gegeven van een vreemd 'allegaatje' te spreken.²

Het gaat over rechtspraak. Dat is de gemeenschappelijke noemer. Waarschijnlijk waren er in het oude Israël na de intocht wel professionele, onafhankelijke rechters, aangesteld door de vorst, maar werd de lokale rechtspraak in kleine dorpen en steden toch vooral overgelaten aan 'oudsten' of andere autoriteiten die daarvoor niet werden betaald.³ Deze mensen krijgen hier duidelijke aanwijzingen. Zo gaat het over de rol van de getuige, met name de verleidingen waaraan deze blootstaat, zoals het verspreiden van kwade geruchten die iemand reputatie kunnen beschadigen en het vooroordeel over onbewezen beschuldigingen of het afleggen van een vals getuigenis in navolging van de meerderheid. Deze teksten zijn razend actueel in een wereld die digitaal

bol staat van *fake news* en waarin politici het met de waarheid zo nauw niet nemen.

Wat betreft rechters, omkoping is uit den boze. Zij die recht moesten spreken zullen in kleinere gemeenschap vaak behoorlijk onder druk hebben gestaan. Je moest telkens toch weer verder met elkaar. In de latere rabbijnse gerechtshoven werd opzettelijk de jongste rechter gevraagd als eerste zijn mening te geven om niet door de (oudere) meerderheid beïnvloed te worden.⁴ De meerderheid heeft niet altijd gelijk. Iets wat wij in onze democratie wel eens vergeten.

Vers 3 is op het eerste gezicht vreemd: iemand die arm is, mag je in een rechtszaak niet bevoordelen.⁵ Zo vreemd is het, dat diverse commentatoren hebben getracht de tekst te verbeteren in: iemand die groot is mag je niet bevoordelen. Er lijkt een spanning te bestaan met vers 6:

Bij een rechtszaak moet je de rechten van de armen eerbiedigen.

Maar die tegenstelling is schijn. Leviticus 19,15 steunt de vertaling zoals die in onze bijbels staat. Daar, in Leviticus, staat:

Wees niet partijdig wanneer je rechtspreekt.
Trek onaanzienlijken niet voor en zie machthebbers niet naar de ogen.
Spreek rechtvaardig recht over je naasten.

Duidelijke taal, denk ik toch. Het zijn juist zoals het er staat sterke teksten. Onpartijdigheid geldt naar alle kanten. Het gaat niet om medelijden, alsof er iets zieligs is aan armoede wat gecompenseerd moet worden door mensen voor te trekken in de rechtbank. Dat is geen gerechtigheid. Ook de arme mag niet voorgetrokken worden als het gaat om gerechtigheid. Het gaat om recht zonder aanzien des persoons.

De vorm is belangrijk. Steeds is het: Onthoud je van... Laat niet... en je moet... gebiedend van toon. Maar dan ineens in de verzen 4 en 5 is het 'wanneer je...' de stijl is daar dus anders: casuïstiek. Voorbeelden worden gegeven. Het gaat vanuit het bijzondere naar het algemene. In vorm onderbreken de verzen 4 en 5 de ronduit gebiedende stijl waarin de uitwerking van de wetgeving rondom de rechtsgang is gegoten. Ook de inhoud echter is anders: Het gaat dan over de wijze waarop jij als mens in een rechtszaak verwickeld zelf buiten de rechtbank omgaat met mensen die je vijanden zijn, of met wie je in onmin leeft. Deze verzen over die ezels weiden dus uit over je houding ten opzichte van je tegenstander op straat. Dan is degene met wie jij een conflict hebt overgeleverd aan jouw

geweten. Het is nodig dat hier, in jouw geweten, de bron van gerechtigheid opwelt, anders is de samenleving ten dode opgeschreven (suggereert deze tekst), hoeveel rechters er ook zijn. Als iemand met wie jij in een rechtsgeding verwickeld bent, dus buiten de rechtszaal in de problemen is, moet je hem gewoon helpen. Valt zijn ezel om onder een te zware last op een smal pad misschien, help hem dan.

En toch, er is een groep die eruit springt. Met name op vreemdelingen moet worden gelet. Dat is altijd een kwetsbare groep die de regels niet goed kent, de weg niet weet en vaak de taal niet of slecht spreekt, verdienen bescherming. Telkens wordt een basis gezocht in de eigen beleving van Israël. Ze weten toch zelf hoe het is om vreemdeling te zijn. Het geheugen is in dit opzicht van onschatbare waarde. Daar wordt het appèl op gebaseerd. Doordat ze zelf letterlijk, of eigenlijk later in figuurlijke zin, vreemdelingen zijn geweest in Egypte, mag van ze verwacht worden dat ze zich kunnen inleven in de vreemdelingen die leven in hun eigen midden.

Dit fundamentele gevoel voor rechtvaardigheid, niet afhankelijk van nu of effect, zijn wij grotendeels kwijt. Ons recht is in z'n grondvorm onpersoonlijk. Iedere Nederlander wordt geacht de wet te kennen, dat wel. Maar wie kent hem met zijn hart? Gerechtigheid heeft voeding nodig. De bronnen van recht kunnen gemakkelijk opdrogen. Dat maken wij mee. De lontjes worden steeds korter. Meer blauw op straat is geen antwoord, ook al kan het nodig zijn. Die pet past ons allemaal, niet met het oog op de ander, met het oog op onszelf.

Het mooie van de bron waarover aan het einde van het boek Openbaring wordt gesproken is dat God onder de mensen woont, zodanig dat het water onbepaald vloeit

Laat wie dorst heeft komen;
laat wie dat wil vrij drinken van het water
dat leven geeft.⁶

Er is geen bemiddeling van tempel, synagoge, kerk of moskee meer nodig. God is alles in allen. Dit is geen beschrijving van een bestaande situatie. Dit is een uitnodiging:

De Geest en de bruid zeggen: 'Kom!'
Laat wie luistert zeggen: 'Kom!'⁷

De schrijver van het boek Openbaring heeft hier ongetwijfeld de liturgie van de gemeente in gedachten, waar iemand de tekst voorleest: 'Kom Heer Jezus' en de gemeente hoort de voorlezing en beaamt: 'Kom!' Dan wordt dit één groot lied van verlangen van God en mensen samen. Dat lied wordt gaande gehouden,

tegen de verdrukking in, door de kracht van de Heilige Geest. Die Geest is kennelijk een figuur die we niet kunnen missen. Zonder die Geest geven wij het na verloop van tijd op. Zo hard is het leven. Zo ingrijpend kunnen de teleurstellingen zijn. Maar deze Trooster, de zogenaamde ‘*andere* pleitbezorger’,⁸ zal ons blijven inspireren, blaast ons telkens opnieuw leven in wanneer de dood ons aangrijpt.⁹

In Exodus lezen we ook van sabbatswetten en feesten. Vaak weten we niet meer precies hoe dergelijke regels oorspronkelijk hebben gefunctioneerd. Je kunt je moeilijk voorstellen dat alle akkers in het hele land eens in de zeven jaar, tegelijk, helemaal braak lagen en zo zijn er meer problemen met het verstaan van deze teksten.¹⁰ Misschien was er toch een soort wisselstelsel. Hoe dan ook, waar wel het volle accent op valt is de noodzaak van ophouden te weten en elkaar, het land en de dieren rust te gunnen, een rust die gezamenlijk beleefd kan worden en die alweer voor Gods aangezicht genoten wordt waardoor ook de Godsbeleving de ruimte krijgt die nodig is. Overbodig te zeggen misschien: Onze samenleving is die gedeelde rust volledig kwijt en daar betalen wij een hoge prijs voor.

Dit verlies is niet pas opgetreden toen de zondagwetten aan betekenis verloren. Dat is een vergissing die vaak wordt gemaakt. Het verval is eerder begonnen, veel eerder en overal waar de wettische strengheid van sabbat en zondag zijn gekomen in plaats van ontspanning en inspiratie. Daar liep Jezus zelf al tegen aan toen hij werd bekritiseerd op zijn visie op de sabbat. In de zegen van de rust van de sabbat is oorspronkelijk bestemd ook de slaven, de vreemdeling en zelfs het vee te laten delen. Het gaat om de architectuur van de tijd, ritme en ruimte waarin zegen kan worden beleefd.¹¹

Tenslotte wordt in Exodus 23, 14-16 een soort heel oude cultische kalender gegeven, gebouwd op het ritme van het jaar.¹² Drie keer per jaar moest een man in het heiligdom voor God verschijnen. In Israël hangen de momenten waarop dat gebeurde samen met de cyclus van de natuur. Het Feest van het Ongedesemde Brood¹³ markeerde het begin van de gerstooft in de lente eind april of vroeg in de maand mei. Met het zogenaamde Oogstfeest¹⁴ werd de voltooiing van de graanoogst gevierd in juni voordat de hitte van de zomer zou toeslaan. Met het derde feest tenslotte, het Inzamelfeest¹⁵ ging het om de laatste vruchten van het wijn- en olijvenseizoen in Israël in september, voor de joden op het einde van het kalenderjaar.¹⁶

Het is wonderlijk maar waar, die joodse natuurfeesten werden al vroeg verbonden met door Israël historisch beleefde gebeurtenissen. Zo werd het Feest van het Ongedesemde Brood geïdentificeerd met de uittocht, de Exodus. Het Pascha werd gevierd. Heel interessant voor godsdiensthistorici is dat die connectie in Exodus 23 nog niet wordt gemaakt, terwijl hij wel heel erg voor de hand ligt. Immers, in de context waarin de woorden nu staan heeft Israël de uittocht nog maar pas achter de rug. Die ontwikkeling de natuur met de geschiedenis in het vieren van een feest te verbinden, komt dus pas later. Het tweede grote feest, het Oogstfeest, werd het feest van de wetgeving van Godswege door Mozes bemiddeld. Zoals wij vandaag ook weer zien is het nodig voor een goed verstaan en praktisch handelen dat je in dit opzicht je persoonlijk aangesproken zult voelen en dat Gods Geest er bij betrokken blijft, opdat Gods woorden zullen functioneren ten dienste van gerechtigheid. Het derde feest groeide uit tot het Loofhuttenfeest waarmee Israël herdacht, dat voorouders geen vaste huizen in steden hadden, maar woonden in tijdelijke onderkomens in de woestijn.¹⁷

Er is geen absolute tegenstelling tussen de cyclus van de natuur en de dynamiek van de geschiedenis als een zingend concept.¹⁸ Mensen die zich op God oriënteren beseffen dat wij leven met oerkrachten die ons verstand te boven gaan. Juist daarom putten we kracht uit ons geloof. Wij leven van water dat leven geeft. Hoe je met God omgaat kan in Israël niet los worden gezien van de omgang met de naaste. Zo gaat de aandacht voor God (verticaal) functioneren als een bron van ethiek (horizontaal). Wanneer wij Gods levenmakende Geest verwachten, zijn wij, figuurlijk gesproken naar eeuwige waterbronnen op zoek en in geloof dat wij die vinden, telkens weer.

Amen.

Uitzending en zegen

Wanneer wij van hier gaan mogen zij de zegen van God meedragen in ons gaan en staan.

En daar waar gerechtigheid wordt ondermijnd, geloof wordt aangevochten door de hardheid van het leven, daar mogen wij doorgaan in liefde, gedragen door de kracht van de heilige Geest, die verwachten wij telkens weer, omwille van liefde en recht.

De Here zegene u en behoede u;

de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;

de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹Vgl. 'La legge è uguale per tutti', tekst in iedere Italiaanse rechtbank te vinden. Cicero, *De legibus*, I,10. En de geblinddoekte vrouw Justitia.

²Cf. A. Oppewal, 'Bij Exodus 23, 1-17' in: *De Eerste Dag*, 33 nr.2, Lente 2010, 82.

³De Vaux, *Hoe het oude Israël leefde*, I, 272.

⁴Childs, B.S., *Exodus. A Commentary*, 481.

⁵Zie commentaar Leidsche Vertaling.

⁶Openbaring 22,17b.

⁷Openbaring 22,17a.

⁸Johannes 14,16: 'allon paraklèton'.

⁹Schillebeeckx, E., *Gerechtigheid en liefde, genade en bevrijding*, Bloemendaal 1977, 420.

¹⁰O.a. de moeilijk voorstelbare effecten op de economie van cultisch vastgestelde kwijtschelding van schulden en teruggave van land. Cf. Childs, *Exodus. A Commentary*, London 1974, 482.

¹¹Heschel, A.J., *De sabbat. Zijn betekenis voor de moderne mens*, vert. uit Engels, Houten 1987.

¹²Volgens Childs met Exodus 34 de oudste van Israël in z'n soort. In Deuteronomium 16, Leviticus 23 en Numeri 28f vinden we jongere exemplaren. Childs, *Exodus*, 483.

¹³Hebreeuws: 'hammassot'.

¹⁴Hebreeuws: 'haqqasir', woord alleen hier gebruikt, elders 'sebuot', dat is Wekenfeest genoemd, ons Pinksterfeest. (De naam Pentacost, 50^e dag, schijnt oorspronkelijk te slaan op de zeven weken tussen het slaan van de eerste sikkil in de oogst en het feest. Childs, 484.

¹⁵Hebreeuws: 'ha'asip', ook wel: Loofhuttenfeest. Over kalenderproblemen zie: Childs, *Exodus*, 484-485.

¹⁶Het Joods Nieuwjaar, Rosj Hasjana, valt daarna in september of oktober.

¹⁷Cf. Leviticus 23,40ff.

¹⁸Cf. Biezeveld, K., *Als scherven spreken. Over God in het leven van alledag*, Zoetermeer 2009.

